

Povzetki

Bojan Pavšek

VELIKA DOLINA ZA MALE LJUDI

“Velika dolina za male ljudi” se na esejističen način loteva reindustrializacije Šaleške doline, ki že nestrpno čaka za prvim vogalom. Avtor se za oblikovanje prispevka poslužuje njemu poznane lokalne preteklosti, ki jo prepleta z doživljanjem burne sedanjosti in na mestih začini z idealističnim razmišljanjem o svetli prihodnosti. Za oporo v navidezno slepih ulicah mu priskočijo na pomoč tudi dognanja, zbrana v različnih strokovnih, dokumentarnih, tudi populističnih prispevkih. Ne glede na to, da je priprava in izvedba tako obsežnega projekta, kot je “Prestrukturiranje regije SAŠA skladno s politiko pravičnega prehoda iz premogovništva” izjemno kompleksna, ima po avtorjevem mnenju srčika principa skrajno preprosto strukturo. Razdeljena je na štiri elementarna stanja, pri katerih je najpomembnejše, da se ne ustvarjajo v ihti, se izpeljejo do konca in si brez preskakovanj sledijo po naslednjem vrstnem redu: začutimo, razvijajmo, oblikujmo, navdihujmo. Vsako elementarno stanje je obravnavano v zaključenem poglavju, pri čemer avtorjevo konstruktivno razmišljanje ves čas ohranja ravnotežje med pesimizmom in optimizmom. Trenutek, ko bo lokalno okolje ponotranjilo zastavljene poteze preobrazbe, bo jasno nakazal, ali smo štartali v prihodnost pri zeleni ali rdeči luči. Smo morda pri tem preostro zavijali ali celo ubirali napačne bližnjice? Pospesek na štartu se skriva v zaznavanju bistva, neodvisnega od razumskega razčlenjevanja. Dolina ima velike možnosti, da postane navdih. Da ji bomo naredili učinkovito, privlačno in zaupanja vredno podobo, mora uresničevanje strategije vključevati uravnoteženo delovanje ključnih gradnikov, ki bodo skrbeli, da se bo še naprej vrtela z isto hitrostjo kot svet okoli nje.

Aleš Ojsteršek

PLANET V OBDOBJE PO PREMOGU ALI KAKO (SE) REŠITI ZAGAT(N)E ŠALEŠKE DOLINE

Članek obravnava procese, ki naj bi Sloveniji zagotovili izstop iz premogovništva oziroma preobrazili Šaleško dolino za čas po zaprtju premogovnika po načelih pravičnega prehoda. Pravični prehod bi pomenil minimalen vpliv na zaposlene in skupnosti v najbolj prizadetih regijah, zagotoviti bi moral široko opredeljeno socialno varnost ter prizadevanja usmeriti tudi v zagotovitev zdravega življenjskega okolja. Pri tem se avtor ozre na globalno raven in v čas sprejemanja *Pariškega sporazuma*, nadalje na cilj podnebne nevtralnosti EU, ki ga leta 2019 potrdi Evropski svet, in v *Evropski zeleni dogovor* kot prvo politično prioriteto Evropske komisije. Ker povišanja podnebnih in energetskih ciljev ne bo mogoče doseči brez pospešenega opuščanja enega glavnih virov emisij toplogrednih plinov – premoga, je EK sprejela več ukrepov spodbujanja procesa v državah članicah, med katerimi je ustanovitev *Sklada za pravičen prehod*. Ta za Savinjsko-šaleško in Zasavsko regijo predvideva neposredno finančno oporo v skupni višini 235 mio evrov.

Nastajanje načrta v Sloveniji steče s pripravo različnih analiz in strategij, v članku pa avtor ponudi vpogled vanj. Osvetli obravnavo zapiranja premogovnika v Zasavski regiji, v kateri se je pristop izkazal za zelo slab, izrazito enodimenzionalen – usmerjen zgolj na okoljska vprašanja, in osvetli ključna področja javnih obravnav, kot so leto opustitve pridobivanja premoga v Šaleški dolini, in njihovo kakovost: ali so v razpravah pravično zastopani vsi vidiki, ne samo okoljski. V članku so navedena stališča lokalnih skupnosti, sindikatov, civilne družbe, razprave strokovnjakov in tujih dobrih praks in posebej mladih, ter predstavnikov države v teh procesih. Avtor z prikazanimi razpravami sklene z ugotovitvijo, da primer priprave *Nacionalne strategije za izstop iz premoga in prestrukturiranje premogovnih regij v skladu z*

načeli pravičnega prehoda očitno kaže na veliko število vrzeli, od pomanjkanja socialnega dialoga do neupoštevanja načela pristojnosti. Oboje je za prihodnost Šaleške doline in njenih prebivalcev zaskrbljujoče in zelo slaba popotnica.

Rok Poles

**O DEŽNIKASTEM OBOKU, BOBNU VERIGE
ZA DVIŽNI MOST IN IZMIŠLJENIH
ANTIČNIH NAPISNIH TABLAH**

**PRISPEVEK K POZNAVANJU STAVBNE
ZGODOVINE VELENJSKEGA GRADU**

Terensko-kabinetni pregled Velenjskega gradu je pokazal: klet ron dele ima obok z osrednjim stebrom, zahodni trakt ima v vrhnjem nadstropju štiri gotska okna, ostanki mehanizma za dviganje mostu v grajsko jedro naj bi bili vidni še leta 1910, grad je bil 1754 fiktivno upodobljen v Mollovi zbirki ...

Mateja Medved, Janja Jedlovčnik

**PRVA SVETOVNA VOJNA SKOZI OČI
AVSTRO-OGRSKEGA VOJAKA
ŠOŠTANJČANA HENRIKA MRAVLJAKA**

Pričujoči članek je dopolnjeno in razširjeno besedilo, nastalo ob pripravi razstave, ki sta jo ob 100. obletnici začetka 1. svetovne vojne pripravila zgodovinarja Janja Jedlovčnik in Damijan Kljajič. Razstava z naslovom »*Nestrpno in hrepenenče čakam, da prihitim k Tebi, draga mi ženska.*« *O razglednicah Henrika Mravljaka* je bila oktobra 2014 postavljena na ogled v prostorih Muzeja Velenje.

Članek – tako kot razstava – temelji na ohranjenih razglednicah, ki jih je v 1. svetovni vojni, v letih 1915–1918, Šoštanjčan Henrik Mravljak z bojnega polja in njegovega ožjega zaledja pošiljal svoji ženi Ivanki domov v Šoštanj. V Mravljakovem pisanju sledimo njegovi vojaški zgodbi ter dogodkom na vzhodni in balkanski fronti, kamor ga je neprostovoljno vodila pot.

Pričujoči članek je poskus rekonstrukcije vojaške poti Henrika Mravljaka in njegovih doživljanj 1. svetovne vojne na osnovi ohranjenih razglednic, ki poleg svoje vsebine tudi motivno same zase pripovedujejo o dogodkih v 1. svetovni vojni ter o ljudeh in krajih, ki so se znašli v vojni vihri.

David Vidmar Čeru

**EUGENIE SCHWARZWALD IN ŠALEŠKA
DOLINA: ŽIVLJENJE AVSTRO-OGRSKE
FILANTROPINJE IN PREVOD ČRTICE O
ŠALEŠKI DOLINI**

V poslednjem letu vélike vojne je bila v Topolšici pri Šoštanju pod pokroviteljstvom dunajske pedagoginje in filantropinje Eugenie Schwarzwald organizirana otroška kolonija za okoli dvesto petdeset dunajskih otrok. Dandanes skorajda popolnoma pozabljen dogodek je ohranjen le v kratki črtici, ki jo je organizatorica tabora napisala okoli desetletje po razpadu Avstro-Ogrske. Sestavek predstavlja življenje in delo Eugenie Schwarzwald in njene poskuse reforme avstro-ogrskega šolstva ter daje kratek oris poteka poletne otroške kolonije v Topolšici poleti leta 1918. Temu zgodovinopisnemu delu sledi še prevod črtice Eugenie Schwarzwald v slovenščini (*Voli iz Topolšice: Zgodbica iz stare Avstrije*), podan pa je tudi originalni tekst v nemškem jeziku (*Die Ochsen von Topolschitz: Eine Geschichte aus Alt-Österreich*).

Aleksandra Gačič

**NEMŠKEGA DUHA NI TAKO PREPROSTO
IZBRISATI – SLOVENSKO-NEMŠKO
RAZMERJE V ŠALEŠKI DOLINI V LUČI
NOVE DRŽAVE**

Pričujoči članek osvetli dogodke na predvečer Koroškega plebiscita in usodo slovenskih Primorcev. V uvodu so pojasnjena dejstva o zgodovinskem ozadju koroškega in primorskega vprašanja, nato razprava poseže na domače ozemlje – v Šaleško dolino, ki je bila z usodo rojakov seznanjena. Na osnovi lokalnih časopisov, Nove dobe in Domovine, so predstavljeni dogodki, ki so se v dolini zvrstili v podporo Korošcem in Primorcem.

Mateja Kumer

**ALFRED KELLER – PRIDIH SODOBNOSTI
DVORCA GUTENBÜCHEL**

V raziskovalnem prispevku se ob arhitekturnih delih Alfreda Kellerja podamo na pot v Indijo, usmerimo pogled v prečudoviti Kvarner, se ustavimo v Avstriji, morda še v Španiji, vsekakor tudi v Ljubljani in drugod po Evropi. Za bralce Šaleških razgledov pa je zagotovo najpomembnejši postanek na dvorcu Gutenbergel v Ravnah pri Šoštanju, kjer je načrtoval prenovo dvorca, ki jo lahko občudujemo še danes.

Pot in delo cenjenega dunajskega arhitekta nam pokažeta njegov odnos do narave, kulture in prostora, v katerem je deloval. Njegova največja vrednota je zagotovo spoštovanje do že obstoječih identitet v prostoru, ki jih je s svojim delom le še bolj poudarjal in jim privzdigoval njihove ambientalne podobe. Tak pristop si je zamislil tudi v Šoštanju na dvorcu Gutenbergel, ko je bil na vrhuncu svojega ustvarjanja.

Franc Križnar

**UGLASBENA POEZIJA KARLA DESTOVNIKA
KAJUHA (1922–1944)**

Poezija enega od prvakov slovenske postmoderne literature, pesnika Karla Destovnika Kajuha (Šoštanj, 19. 12. 1922 – Šentvid pri Zavodnjah, 22. 2. 1944), je našla tudi zaradi poetičnosti (metrika in ritmika) nemalo odsevvov v glasbi številnih slovenskih avtorjev in skladateljev ter celo nekaj med tujimi. Kajuhove raznovrstne, še največ pa v socialni realizem zazrte vsebine so našle povsem profesionalne skladateljske refleksije. S svojimi vsebinami in oblikami pa je pesnik še najbolj zazrt v borbo in upor, saj je bil neposredni in aktivni udeleženeec NOB. Če med skladatelji, ki so največkrat komponirali svoja dela (*samospevi* in *zbori*), navedemo vsaj Bojana Adamiča, Matijo Bravničarja, Radovana Gobca, Marjana Kozino, Janeza Kuharja, Sveta Marolta Špika, Karla Pahorja, Rada Simonitija idr., zagotovo še nismo zajeli vseh. Omenjene uglasbitve slovenskih avtorjev na Kajuhovo poezijo pa se niso ustavile zgolj pri *samospevih* in *zborih*, ampak segajo vse do najsodobnejše, moderne glasbe in njenih novodobnih žanrov: šansoni, pop, rock, mešana glasba – partizanski rock idr. Med njimi je zagotovo najbolj popularna *Himna=Pesem XIV. divizije (Zaplovi pesem borb in zmage)*, ki jo je prvi uglasbil na Kajuhovo poezijo S. Marolt Špik.

Silvo Grmovšek

KIPAR CIRIL CESAR IN NJEGOVA PRAVICA

Izginotje kipa Talec avtorja Cirila Cesarja, za kar je poskrbelo Društvo slovenskih likovnih umetnikov, ko je kip leta 1954 skrivoma umaknilo s skupinske razstave v Jakopičevem paviljonu, in konflikt, ki je iz tega nastal, je – gledano s časovne distance skoraj sedemdeset let – zgolj anekdota v biografiji tega mozirsko-velenjskega kiparja in pionirja industrijskega oblikovanja. V prispevku bomo poskušali odgovoriti na vprašanje, če je ta dogodek več kot opomba pod črto in kaj nam pove o samem kiparju ter tedanjem času v sredini petdesetih let prejšnjega stoletja.

Boris Salobir

FILM IN FILMSKA KULTURA V ŠALEŠKI DOLINI

Filmska dejavnost v Šaleški dolini je bila v preteklem stoletju, od leta 1920 do leta 2020, precej pestra. Razvoj je potekal počasi, je pa zato po letu 1958, ko je nastalo novo Velenje, stekel z bliskovito naglico. Kako je film prihajal v dolino, kdo so bili snemalci, kino v Šoštanju in Velenju, nastanek Kino kluba Gorenje, Paka filma, Kina 16 in drugih filmskih dejavnosti ter zanimivosti na tem področju, so v prispevku prvičkrat zbrano predstavljene teme. Ne gre za znanstveni oris dogajanja, temveč za osnovni informativni pregled, ki bo morda kdaj doživel poglobljeno obdelavo.

Andreja Ažber

**ILEGALNI PONATIS PREPOVEDANE
PESNIŠKE ZBIRKE FRANCETA BALANTIČA
V ŠALEŠKI DOLINI**

Prispevek sledi legalnim in ilegalnim različicam dolgo prepovedane pesniške zbirke vrhunskega slovenskega lirika Franceta Balantiča, oriše Balantičevo tragično življenjsko in pesniško usodo ter osvetljuje ideološke okoliščine prepovedovanja in maličenja njegovega liričnega pesniškega izraza. Prepovedan ni bil le kot domobranska žrtev, temveč tudi kot pesniški zgled mlade generacije lirično izpovednih pesnikov, ki so odklanjali režimu všečno kramparsko poezijo. Senca Balantičeve anateme je padla tudi na mlado povojno generacijo šaleških intimističnih pesnikov, zaradi ilegalnega ponatisa Balantičeve prepovedane pesniške zbirke pa so v osemdesetih letih prejšnjega stoletja konkretno represijo občutili tudi mladi šaleški literati.

Maja Pan

KAABA V VELENJU

Pričujoči prispevek je malce nevsakdanji, izrazito osebni zapis o slabše poznani knjižici pesmi avtorice Zdenke Gajser iz Maribora z naslovom *kaaba sanjalka*, ki je leta 1985 izšla pri šaleški literarni reviji *Hotenja*. S pomočjo naslovne metafore, to je meteoritskega svetega kamna muslimanov, se prvenstveno dotika daljnega, prečutega in spregledanega lezbiškega naboja pesmi, njihovega pomena v tedanjem in sedanjem času. Spoznanja zaokroža z razmisleki o vlogi ter pomenu lokalnih, samoniklih kultur, ki so že tedaj bile potisnjene na družbeno obrobje, pri čemer poudarja širši okvir šaleškega literarnega okolja osemdesetih, predvsem Hotenj. Razmišljanja se navezujejo na vprašanje, zakaj je lezbični umetniški izraz, če je že viden, le redko univerzalen, kako to, da je tako rekoč fantomski. Kaj ima to opraviti s »homopropagando«, tj. kvarnim novačenjem mladih skozi umetnost, filozofijo in javno kulturo.

Peter Rezman

SKOK IZ KNAPOVSKE PROZE

Zgodba z naslovom *816* je bila leta 2005 izbrana kot ena od petih za objavo v razpisu DSP. Zgodba pripoveduje o upokojenem rudarju, ki s težavo sprejme oziroma sploh ne sprejema statusa upokojenca, ko se izteče njegova delovna doba. Objava v *Sodobnosti* je avtorja spodbudila, da je po izhodiščnem formatu napisal še šest »knapovskih« *zgodb in vse (Govor, Osemsto šestnajst, Vade retro (Slikar), Beli oblaček, Avgust, petnajsti, Skok čet kožo, Ribe pod hruško) so pri Založbi Litera l. 2008 izšle v knjigi Skok iz kože. Zbirka je bila nagrajena in po njej je v naslednjem desetletju izšlo pet knapovskih romanov. Pristanek na kukavičje jajce (Litera Maribor, 2010), Zahod jame (Goga Novo mesto, 2012), Tekoči trak (Litera Maribor, 2015), Barbara in Krištof (Goga Novo mesto, 2016) in Mesto na vodi (Litera Maribor, 2019).*

Načrt celotnega opusa se je izoblikoval med pisanjem prvih dveh romanov in zaradi velike pozornosti in nominacije romana *Zahod jame* za nagrado kresnik se je dejansko odprla možnost za objavo naslednjih treh, ki so vsak zase in vsi trije skupaj zajeli vse sklope, ki so motivirali avtorja za literarno upodobitev. V prvem romanu gre za oris tranzicije socialističnega ustroja RLV v kapitalistično preoblikovanje v PV s podrejenimi družbami in privatizacijo družbene lastnine v zasebno oz. državno last. V drugem je obdelana tranzicija ročnega rudarskega dela v mehanizirano »turbo« *odkopavanje premoga in posledice. Tretji roman pokaže na širino preobrazbe Šaleške doline v industrijsko krajino kot eno od posledic premogovništva in v tem kontekstu izkoriščanje najnižjih slojev delavcev tako v rudniku kot zunanjih tovarnah in dejavnostih. Nato je upodobljeno ropanje prvobitne krajine skozi t. i. sistem »rudarskih škod« *in slednjič: uvajanje kapitalističnega modela v Šaleški dolini že, ko je bila ta še globoko v socialistični družbeni ureditvi.**

V avtorski refleksiji se izrazi tudi aktiven odnos okolja do celotnega opusa, ki izhaja iz opisanih vsebinskih sklopov.

Lado Planko

O NASTANKU IMENA VELENJE

Članek se posveča vprašanju lokacije rimske poštne postaje Upellae, ki jo je starejše zgodovinopisje domnevalo v okolici Vitanja, novejše – od 1954 dalje – pa na območju Velenja. Metodologija raziskave je preverjanje jezikovnih mehanizmov, po katerih bi se ime Upellae lahko razvilo v današnje toponime Velenje, Lubela in Velunja. Za osvetlitev vpetosti v čas in prostor se sklicuje na vzporedne etimološke razlage ter na najnujnejša zgodovinska dejstva s konca starega in zgodnjega srednjega veka.